Walter Burley a jeho teorie pravdy podle pozdních komentářů k Aristotelovým Kategoriím a O vyjadřování

WALTER BURLEY'S THEORY OF TRUTH IN
HIS LATE COMMENTARIES ON ARISTOTLE'S
CATEGORIES AND ON INTERPRETATION

JAKUB VARGA
Filozofická fakulta
Ostravská univerzita
Reální 5
701 03 Ostrava
jakub.varga2@gmail.com

ABSTRAKT

Late medieval philosopher Walter Burley (ca. 1275–1344) briefly treated his theory of truth in two different forms. The early version of his theory was presented in so-called “middle commentary” of Aristotle’s *On Interpretation*. In this text *Doctor planus et perspicuus* defines the truth – in a logical sense – as an adequacy (*adaequatio*) of a “subjective” mental proposition (i.e. proposition composed out of concepts) with a propositional complex of things known as a real proposition (*propositio in re*). However, in his late commentary on the same Aristotle’s work, compiled in 1337, Burley did not take real propositions into consideration at all. The goal of this study is to provide a reconstruction of Burley’s late theory of propositional truth. The first part focuses on his concept of the propositional truth without the notion of a real proposition. The second part deals with some specific issues introduced in Burley’s late commentary on Aristotle’s *Categories*. Here *Doctor planus et perspicuus* also employed the concept of real proposition, nevertheless, he has significantly changed its function.*

* Studie vznikla v rámci řešení projektu IRP201548 *Kolektivní identita v sociálních sítích středověké Evropy*.

— ÚVOD

Při prvním seznámení se s rozsáhlou bibliografií¹ pozdně středověkého filozofa Waltera Burleyho může čtenář dospět k názoru, že je pro autora daných děl problematika pravdy zcela marginální záležitostí. Na obecnou otázku, co je to pravda, *Doctor planus et perspicuus* odpovídá pouze ve dvou textech, přičemž v obou případech jde o velmi stručné odpovědi. Na první z nich můžeme narazit v jeho raném (resp. tzv. středním) komentáři k Aristotelovu *O vyjadřování*, jenž vznikl někdy v rozmezí let 1302–1310. Druhá odpověď

vznikla takřka o tři desetiletí později, konkrétně v roce 1337, v posledním autorově komentáři k témuž dílu.² I přes zmíněnou Burleyho stručnost je z mnoha dalších jeho tezí zřejmé, že pravda leží v centru zájmu jeho logických zkoumání, neboť ústředním cílem logika má být rozlišení pravdy od nepravdy.³

1 Ve své nejnovější biografii Waltera Burleyho uvádí M. Vittorini (2013, s. 46–47) výčet jeho 39 existujících komentářů k Aristotelovým textům a dalších 32 samostatných pojednání.

2 Tento komentář je součástí Burleyho nejvlivnějšího souboru komentářů, známého pod názvem *Expositio super Artem Veterem Porphyrii et Aristotelis*, který vznikl pravděpodobně v reakci na učení Viléma Ockhama a dalších tzv. moderních filosofů. K tomu viz Vittorini 2013, s. 43–44. Polemiku, která existovala mezi Ockhamem a Burleym, mapuje ve své rozsáhlé studii C. Dutilh Novaes (2013, s. 49–84).

3 Burley 1497, fol. c3 vb: „Logicus tamen ut logicus non habet occupari circa verba nisi quantum ad loquendum et discernendum verum a falso.“

Raná podoba Burleyho teorie pravdy⁴ je na první pohled takřka identická s teorií pozdní, přinejmenším pokud jde o její strukturu. *Doctor planus et perspicuus* totiž explicitně pracuje s definicí, podle které pravda není ničím jiným než shodou (*adaequatio*) intelektu a věci.⁵ Zaměřuje se však na dva možné směry této relace. Všimá si totiž toho, že pravda může být buď (1) shoda věci s intelektem (*adaequatio rei ad intellectum*), nebo naopak (2) shoda intelektu s věcí (*adaequatio intellectus ad rem*). Pravda v prvním smyslu se pak dělí do dvou druhů dle toho, je-li věc vztažena k intelektu božskému, nebo naopak stvořenému. V případě prvním (1a) jde o univerzální dispozici věcí jevit se božskému intelektu takové, jaké jsou, přičemž univerzálnost této vlastnosti věcí spočívá v tom, že božskému intelektu nemůže zůstat žádná věc skrytá. V případě druhém (1b) je pravda vlastností věcí, jejímž prostřednictvím věc přirozeně utváří

pravdivé mínění (*ferre veram aestimationem*) o sobě.

Také v případě pravdy chápané v opačném směru existují dva poddruhy, a to v závislosti na tom, týká-li se tato pravda entit nekomplexních, nebo komplexních. Buď lze hovořit o pravdě epistemologické (2a): jakmile (nekomplexní) věc vytvoří úplné poznání o sobě v lidském intelektu tak, že se v něm nachází její úplná reprezentace, můžeme říci, že v něm existuje pravda, neboť tehdy se dle Burleyho intelekt shoduje s věcí. Případně jde o pravdu v logickém slova smyslu (2b). Entita, která je v tomto případě nositelem pravdivostních hodnot, závisí ve svém vzniku na vůli a intelektu samotném, přičemž za jejím vznikem stojí akt, jež Burley označuje jako tvrzení (*assertio*). Tato entita je pak ve středověké filosofii obvykle označována jako propozice (*propositio*).⁶ Propozice je pak pravdivá tehdy a jen tehdy, je-li nějakým způsobem ve shodě s věcí.⁷

Na první podstatné rozdíly a větší neshody mezi ranou a pozdní podobou teorie pravdy narazíme, podíváme-li se na Burleyho vysvětlení toho, co pro propozici znamená, že je ve shodě s věcí. V prvním řešení problematiky propoziční pravdy Burley považuje za

Logiku je ovšem nutno ve středověké filosofii chápat mnohem šířeji, než je tomu v současnosti. Do oblasti logiky spadá např. také sémantika a epistemologie. Srov. Parsons 2014, s. 1–5.

4 Pro ranou teorii pravdy Waltera Burleyho viz např. Varga 2017, s. 105–123.

5 V základní podobě jde tedy o klasickou adekvační teorii, kterou můžeme znát např. i z díla Tomáše Akvinského. Viz např. *De ver. q. 1, a. 1, s. 6, 184–187*, kde Akvinský (zřejmě mylně) přisoudil tuto definici Izáku Izraelimu: „Alio modo definitur secundum id in quo formaliter ratio veri perficitur; et sic dicit Isaac quod veritas est adaequatio rei et intellectus.“ Pro chápání pravdy u Tomáše Akvinského a jeho adekvační definici viz např. dvojici článků J. F. Wippel 1989 a 1990. Pro klasickou adekvační definici pravdy obecně viz např. Aertsen 1984.

6 Nejedná se ovšem o entitu, která je tímto slovem označována v současné filosofii. Slovem *propositio* či někdy také *enuntiatio* byla ve středověké filosofii míněna jednoduše oznamovací věta. Pro středověké propoziční teorie viz např. rozsáhlou monografii G. Nuchelmanse (1973 a 1980). Pro Burleyho propoziční sémantiku viz Cesalli 2013, s. 119–131 či Varga 2016, s. 474–486.

7 Srov. Burley 1972, s. 58–62 a Burley 1497, fol. K4 ra–rb.

primárního nositele pravdivostních hodnot mentální propozici složenou z pojmů, mající tzv. subjektivní bytí v mysli.⁸ Tato propozice je pak pravdivá tehdy a jen tehdy, je-li ve shodě s jinou mentální propozicí, tzv. propozicí reálnou, která je složená z věcí uchopených intelektem a má tzv. objektivní bytí v intelektu. Vše totiž nasvědčuje tomu, že v Burleyho raném chápání propozic a pravdy tyto reálné propozice nezávisí ve svém vzniku na intelektu. Tato teze pak Burleymu umožňuje vyloučit existenci nepravdivých reálných propozic. A jelikož jsou všechny existující reálné propozice pravdivé, mohou sloužit jako nástroj verifikace primárních nositelů pravdivostních hodnot, tj. propozic pojmových, a v důsledku toho také propozic psaných a mluvených.

Ve svých pozdních komentářích ke *Kategoriím* a *O vyjadřování* z roku 1337 pak sice Burley jasně s reálnými propozicemi počítá, přičemž pro nutnost jejich existence argumentuje až nezvykle rozsáhle, jak ale bude ukázáno dále, z některých jeho tezí v komentáři k druhému ze Stageritových děl

se zdá, že již pro konstrukci své teorie pravdy existenci reálných propozic nevyžaduje. Verifikační funkce reálných propozic ovšem nezůstává neobsazená. Přejímá ji jedna z tzv. vlastností termínů – supozice.⁹

První část této studie se proto zaměří na Burleyho obecná tvrzení týkající se pravdy z jeho komentáře k Aristotelovu *O vyjadřování* a pokusí se ukázat, jakým způsobem by podle Burleyho mohla vypadat teorie pravdy bez reálných propozic. Druhá kapitola bude věnována analýze některých specifických aspektů z komentáře ke *Kategoriím* z téhož roku, které naopak jasně prokazují to, že v rámci Burleyho pozdního přístupu k pravdě zaujaly reálné propozice místo, jež původně náleželo propozicím pojmovým. Tím budou zodpovězeny dvě hlavní otázky této studie: Jakým způsobem Walter Burley v pozdních komentářích ke *Kategoriím* a *O vyjadřování* nahlížel na pravdu v logickém smyslu? A pokud v této koncepci pravdy plní reálné propozice nějakou funkci, o jakou funkci se jedná?

1. PROPOZIČNÍ PRAVDA BEZ REÁLNÝCH PROPOZIC?

Ve svém krátkém shrnutí svého pohledu na pravdu v logickém slova smyslu v komentáři k Aristotelovu *O vyjadřování* Burley konstatuje již známé teze: Pravda tohoto druhu se týká komplexních entit, a proto je nutné uzнат Aristotelův

8 Rovněž o termínech *subiective* a *obiective* lze říci, že v kontextu středověké filosofie neznačí totéž jako v současné filosofii. *Objective* označuje to, co je předmětem (tj. objektem) kognitivní mohutnosti. Naopak *subiective* značí reálnou existenci, ať už existenci něčeho v mysli, nebo mimo ni. Pojem má tedy subjektivní bytí v duši, protože je v duši přítomen jakožto akcident v substanci. Stejně tak můžeme říci, že věc existující mimo mysl má subjektivní bytí. Naopak věc může mít objektivní bytí v duši, pokud je tato věc předmětem kognitivního aktu. Mnozí středověcí filosofové proto často objektivní bytí chápali jako tzv. bytí umenšené. K tomu viz např. Spruit 1994, s. 277–281.

9 Supozici, obvykle definovanou jako přijetí termínu (*acceptio termini*) za něco, je možné zjednodušeně chápat jako referenci. K tomu viz např. Spade 2007, s. 243–308. Pro teorii supozice Waltera Burleyho viz např. Cesalli 2013, s. 101–119. Viz také Varga 2015, s. 31–55.

výrok, že pravda se týká spojení a rozloučení věcí. Entita, která toto spojení a rozloučení provádí, je vždy intelekt. Tento akt intelektu lze souhrnně označit jako tvrzení (*assertio*), v jehož důsledku vzniká propozice, skládající se ze spony a extrémů (tj. okrajových termínů, subjektu a predikátu), což se týká jak propozic mentálních, tak i psaných a mluvených. K tomu pak Burley dodává, že propozice je pravdivá tehdy a jen tehdy, když intelekt tvrdí, že je identické to, co je (skutečně) identické (kladná propozice), nebo že není identické to, co identické není (záporná). Není-li jedna z těchto podmínek splněna, je propozice nepravdivá.¹⁰

Po těchto úvodních tvrzeních přichází Burley s následujícím tvrzením, které se může zdát být v naprostém kontrastu s jeho zatvrzelou obhajobou nutnosti existence reálných propozic:

„Ale zda existuje nějaká propozice složená z věcí mimo duši, nebo nikoli, bylo řečeno výše na počátku knihy *Kategorií*.¹¹ Budeme-li ovšem předpokládat, že *in re* neexistuje žádná propozice složená z věcí, jak se obecně tvrdí, existuje zde pochybnost, co na

straně reality koresponduje s pravdou a nepravdou propozice v mysli a v řeči. Je totiž třeba, aby s ní korespondovalo v realitě něco, prostřednictvím čeho poté můžeme označit za pravdivé, že je propozice v mysli a v řeči pravdivá, protože tehdy signifikuje¹² tak, jak je tomu *in re*. A tak k tomu, aby byla propozice pravdivá, je nutné, aby tomu bylo v realitě tak, jak propozice signifikuje; a v důsledku toho s pravdou propozice v mysli a v řeči a v písmu koresponduje něco přiměřeného.“¹³

12 Latinské sloveso *significare* lze velmi zjednodušeně přeložit prostřednictvím českého „označovat“. Jak ovšem upozorňují mnozí badatelé, jakýmkoliv konkrétním překladům je vhodné se vyhnout, neboť žádný z nich nemůže přesně vystihnout význam tohoto slova, resp. může čtenáře zmást v tom, že jsou středověké teorie signifikace ekvivalentem některých sémantických koncepcí 20. či 21. století. Signifikaci je však nutno chápat nejen jako koncepci sémantickou, ale také (a možná i primárně) jako koncepci epistemologicko-psychologickou. Napovídá tomu např. i běžně přijímaná definice signifikace, dle které signifikovat něco = ^{df.} stanovit/určit myšlení na danou věc. K tomu viz např. Spade 2007, s. 61–64 či Spade 1975, s. 212–222. I proto bude v tomto textu sloveso *significare* překládáno jako „signifikovat“ a podstatné jméno *significatio* jako „signifikace“. Participium *significatum* (tj. to, co je signifikováno) bude překládáno pomocí slova „signifikát“. Pro Burleyho chápání signifikace viz např. Cesalli 2013, s. 93–99. Viz také Varga 2013, s. 70–97.

13 Viz Burley 1497, fol. k4 rb: „Sed utrum sit aliqua propositio composita ex rebus extra animam dictum est supra in principio libri Predicamentorum. Supposito vero quod non sit aliqua propositio *in re* composita ex rebus ut communiter dicitur, est dubium quod ex parte rei correspondeat veritati et falsitati propositionis in mente et in prolotione. Oportet enim ei correspondeat aliquid *in re* per quod tunc dicamus quod verum est quod propositio in mente et in prolotione est vera, quia sic significat sicut

10 Burley 1497, fol. k4 rb: „Veritas autem complexa solum est circa compositione et divisione intellectus. Et de hac veritate loquitur Philosophus cum dicit circa compositionem et divisionem, etc. Ex hoc enim quod intellectus asserit aliqua esse eadem quae non sunt eadem vel aliqua non esse eadem quae sunt eadem est compositio falsa, quae hoc significat sive sit propositio in prolotione sive in mente.“

11 Burleyho odpověď na tuto otázku v odkazovaném textu bylo, že reálné propozice existují. Pro nutnost jejich existence autor rozsáhle argumentoval v prologu zmíněného komentáře. Viz Burley 1497, fol. c3 vb–c4 ra.

Znamená to, že Burley ve své pozdní teorii pravdy vůbec nepočítá s existencí reálných propozic, které měly v raném přístupu zcela výsadní postavení? Ze způsobu, jakým *Doctor planus et perspicuus* odkazuje na pozdní komentář ke *Kategoriím*, by se mohlo zdát, že je tomu skutečně tak. Podíváme-li se na jeho tvrzení blíže, zjistíme, že z jeho slov můžeme vyvodit následující:

1) I kdybychom uznali, že reálná propozice neexistuje, musíme propoziční pravdu stále chápat korespondenčně – tj. jako shodu (nějaké) propozice s něčím na straně reality.

2) Pouze na základě této korespondence můžeme říci, že je nějaká propozice pravdivá.

3) Pokud je ale propozice pravdivá, musí (něco) signifikovat tak, jak je tomu v realitě. Tj. musí existovat nějaký konečný signifikát všech propozic.

4) To, co v realitě koresponduje s pravdivou propozicí, musí být v nějakém smyslu propozicí přiměřené, tj. musí to být komplexní (i když nikoli nutně v propozičním smyslu).

Zajímavou skutečností je, že v kontextu řešení problematiky pravdy v komentáři ke spisu *O vyjadřování* je třetí ze zmíněných tezí, užívající pojem „signifikace“, naprosto ojedinělá.¹⁴ Burley ji

žádným způsobem dále nebere v potaz, přičemž si klade otázku, co na straně reality s propozicí (jinou než reálnou) koresponduje a v jakém smyslu je toto něco propozicí „přiměřené“:

„Je třeba říci, jak se mi zdá, že k tomu, aby bylo něco pravdivé, je nutné, aby s pravdou v mysli, v řeči a v písmu korespondovala identita či diversita neboli ne-identita toho, za co supонуje subjekt a predikát. A tak s pravdou kladné propozice koresponduje v realitě identita toho, za co supонуje subjekt, s tím, za co supонуje predikát. Někaká kladná kategorická propozice totiž nemůže být v pravém smyslu pravdivá, pokud subjekt nesupонуje za to, za co supонуje predikát. [...] A pokud supонуje za totéž, pak je kladná propozice pravdivá. A záporná kategorická propozice není pravdivá v pravém smyslu, jestliže subjekt a predikát suponují za totéž; pokud ovšem suponují za různé věci, tehdy je záporná propozice pravdivá.“¹⁵

nemůže být nic jiného než nějaká propozice jiná, od které se očekává, že bude konečným signifikátem. Jak ale Burley ve svém textu ukázal dříve, konečným signifikátem může být pouze propozice složená z věcí. Zmíněný Burleyho předpoklad, že reálné propozice neexistují, lze tedy chápat spíše tak, že se domnívá, že daná teorie platí pro jakoukoli entitu, kterou budeme považovat za primárního nositele pravdivostních hodnot.

est in re. Ad hoc igitur quod propositio sit vera, oportet quod sic sit in re sicut propositio significat; et per consequens veritati propositionis in mente et in voce et in scripto correspondet aliquid proportionale.“

14 Tuto zmínku lze ale i proto považovat za důležitou. Burley sice svou teorii v komentáři k *Perihermeneias* konstruuje s předpokladem, že reálná propozice neexistuje, přesto tvrdí, že pravdivá propozice musí něco intelektu signifikovat. Tímto něčím ale zřejmě

15 Burley 1497, fol. k4 rb: „Dicendum est, ut mihi videtur, quod ad hoc quod aliquid sit verum oportet quod veritati propositionis in mente, in prolatione et in scripto correspondeat aidentitas vel diversitas seu non identitas istorum pro quibus supponit subiectum et praedicatum. Unde veritati propositionis affirmative correspondet in re identitas illius pro quo supponit subiectum ad illud pro quo supponit praedicatum. Non enim potest aliqua propositio

Obr. č. 1: Pravda jako shoda mentální propozice se „stavem věcí“

Je tedy zřejmé, že Walter Burley, podobně jako Vilém Ockham, převedl supozici jakožto vlastnost termínů také na úroveň mentálního jazyka.¹⁶ V případě primárního nositele pravdivostních hodnot, jímž je materiálně dosud nspecifikovaná mentální propozice, můžeme říci, že propozice je pravdivá tehdy a jen tehdy, je-li věc, za kterou supponuje termín na pozici subjektu, identická s věcí, za kterou supponuje termín predikátový (v případě kladné propozice), resp. pokud je věc, za kterou supponuje termín na místě subjektu,

odlišná či ne-identická s věcí, za kterou supponuje predikát (v případě propozice záporné). Schematicky znázorněno by Burleyho pojetí pravdy v jeho prvním přiblížení mohlo vypadat jako na obrázku č. 1.

Teorie pravdy tohoto druhu se může jevit v některých případech jako neproblematická. Tak např. u propozice „Člověk je živočich“ můžeme říci, že je propozice pravdivá tehdy a jen tehdy, přijmeme-li termín na pozici subjektu (tj. supponuje-li tento termín) za reálně existující druh „člověk“ (jde tedy o jednoduchou supozici), termín na pozici predikátu za reálně existující rod „živočich“ (rovněž jednoduchá supozice) a se spou dané propozice „je“ bude korespondovat vztah identity mezi dvěma supozity (tj. v druhové obecnině bude nějakým způsobem obsažen daný rod). Naopak propozice „Všichni aktuálně existující lidé mají hlavu“ bude pravdivá tehdy a jen tehdy, pokud termín na pozici subjektu přijmeme za všechny existující lidi

affirmativa cathgorica in recto esse vera nisi subiectum supponat pro eo pro quo supponit praedicatum, [...]. Et si supponat pro eodem tunc est affirmativa vera. Et negativa cathgorica non est vera in recto si subiectum et praedicatum supponat pro eodem. Sed si supponant pro diversis, tunc est negativa vera.“

¹⁶ Touto problematikou se ve svém článku zabývá E. Kargerová, přičemž autorka dochází k názoru, že s myšlenkou převodu supozice na úroveň mentálního jazyka přišel jako první pravděpodobně právě Burley. Viz Karger 1996, s. 206–207.

(personální supozice), termín na pozici predikátu za (některé) existující hlavy (personální supozice) a mezi danými supozity bude existovat identita (tj. každý existující člověk bude mít v sobě nějakým způsobem obsaženu hlavu).

V jiných případech, jak si sám Burley všímá, však může dojít k jistým problémům. Příkladem může být propozice, ve které stojí na místě termínů vlastní jména, např. „Caesar je Caesar“ či „Sókratés není Platón“. Pokud je propozice tohoto druhu vyřčena, resp. myšlena v případě mentální propozice, a je-li již Caesar, případně Sókratés či Platón po smrti, lze si položit otázku, jak může v realitě existovat ona identita či ne-identita věcí, za které suponují subjekt a predikát. Je zřejmé, že taková identita/ne-identita již neexistuje, neboť tyto pojmy se týkají vždy jsoucen, přičemž slouží k označení jisté relace jsoucí mezi nimi. Jak tedy mohou být tyto propozice pravdivé, když Caesar, Sókratés ani Platón již nejsou jsoucí?¹⁷

Odpověď na tuto otázku, kterou Burley nabízí, dává tušit, že onen prvotní nástin teorie pravdy nelze chápat obecně:

„Je třeba říci, že ačkoliv Caesar zanikl, je zde přesto stále identita Caesara s Caesarem; ale pak zde ona identita

vůbec není, nýbrž jde pouze o identitu pomyslnou. A rovněž Caesar je totožný s Caesarem identitou, která neexistuje, a ani není nutné, aby totéž a jiné byly vždy diferencemi jsoucen [existujících, ale] spíše nanejvýš transcendentních, které jsou konkrétně v intelektu. Proto je možné říci, že o jsoucnu hovoříme dvojím způsobem: v prvním smyslu tak, že je společné všemu inteligibilnímu, v jiném smyslu je totožné s tím, co existuje. A tak i totéž a jiné se v jednom smyslu tvrdí tak, jak jsou diferencemi jsoucen transcendentních, v jiném smyslu, jak jsou diferencemi jsoucen *in effectum*, tj. ve skutečné existenci. A skrze to je zřejmá odpověď na daný argument.“¹⁸

Takové dělení jsoucen není u Burleyho ničím neobvyklým.¹⁹ *Doctor planus et perspicuus* zde čtenáře svého textu jasně upozorňuje na to, že hovoří-li v tomto kontextu o jsoucnu či o věci, nemá vždy na mysli jsoucno v jeho úzkém chápání, tj. jako to, co je skutečně existující, ale často také jako jsoucno „nanejvýš transcendentní“, což je podle něho všechno to, co lze označit za inteligibilní. V mysli

17 Burley 1497, fol. k4 rb: „Et si dicatur quod est affirmativa vera quando non est talis identitas, quia haec est vera: ‚Caesar est Caesar‘, et tamen non est aliqua identitas. Similiter negativa potest esse vera sine tali diversitate illorum pro quibus supponit subiectum et predicatum, ut patet. Ista enim est vera: ‚Caesar non est Plato‘. Et tamen Caesar et Plato non sunt diversa cum non sint entia, et idem et diversum sunt differentiae entis.“

18 Burley 1497, fol. k4 rb: „Dicendum quod Caesare corrupto identitas est Caesaris ad Caesarem, sed illa identitas non existit, sed est identitas rationis. Et idem Caesarem est idem Caesari identitate quae non est, nec oportet quod idem et diversum semper sint differentiae entis [existentis, sed] maxime transcendentis, quod scilicet est in intellectu. Unde sic potest dici quod ens dicitur dupliciter: uno modo ut est commune omni intelligibili, alio modo idem est quod existens. Sic idem et diversum dicitur uno modo ut sunt differentie entis transcendentis, alio modo ut sunt differentie entis *in effectum*, hoc est in actu existentis. Et per hoc patet responsio ad argumentum.“

19 Viz např. Burley 1955, s. 3–14, 59.

totiž může existovat mentální propozice, v níž místa jejích extrémů zaujímají termíny suponující za (inteligibilní) jsoucna zcela fiktivního charakteru, přičemž taková propozice může být stále pravdivá. Jako příklad lze uvést propozici „Chiméra je chiméra“.²⁰ Zmíněná propozice, vyjadřující identitu fiktivní entity označované jako „chiméra“, je zřejmě pravdivá. A přesto nelze považovat za pravdivou propozici „Chiméra je“, bereme-li zde užitě slovo „je“ jakožto predikát vyjadřující existenci dané entity. Zároveň však platí, že to, co je označováno slovem „chiméra“ (v tomto případě věc mající objektivní bytí v mysli), je stále jistým druhem jsoucna, konkrétně jsoucnem inteligibilním. Obdobným způsobem pak lze hovořit i o propozicích negativních vyjadřujících ne-identitu či diversitu jsoucen či věcí, za které suponují subjekt a predikát, jako je např. propozice „Chiméra není pegas“.

To ale stále nemusí nutně znamenat, že v mysli existuje ještě nějaká další propozice, která je složená z věcí na místě subjektu a predikátu,

mezi nimiž existuje relace identity či ne-identity. Jako propozici lze charakterizovat pouze takovou komplexní entitu, která vzniká v mentálním aktu tvrzení a která sestává ze dvou extrémů a spony. Jak ale Burley tvrdí, v intelektu samotném existuje kromě uchopených věcí či jsoucen (tj. věcí, které jsou v intelektu objektivně, tedy jsoucen nanevyšší transcendentních) také uchopená relace identity či diversity mezi těmito druhy jsoucen. Tento komplex dvou uchopených věcí a identity/ne-identity ovšem nemá propoziční charakter. Výše uvedené schéma tak lze (minimálně) pro potřeby neexistujících předmětů změnit (viz obrázek č. 2).

Věci, za které suponují extrémy propozice v mentálních propozicích, stejně jako identita/ne-identita mezi těmito věcmi, se kterou koresponduje spona, jsou včleněny do mentální oblasti, ve které se nacházejí jakožto předměty kognitivního aktu. Oblast na obrázku, na které je znázorněna extramentální realita, není nutné předpokládat ve všech případech. Zatímco v případě propozic jako „Caesar je Caesar“ můžeme říci, že někdy v minulosti skutečně existoval daný stav věcí reálně a mimo mysl (tj. šlo o jsoucno jakožto existující), u propozic „Chiméra je chiméra“ tomu tak zřejmě není, neboť chiméra je pouze pomyslným jsoucnem.²¹

Minimálně jedna otázka ovšem zůstává stále otevřená: jaké místo má

20 Pro problematiku imaginárních předmětů u Ockhama a Burleyho viz Dewender 2011, s. 437–450. Historii řešení problematiky termínů a propozic signifikujících fiktivní entity mapuje ve svém takřka prozaickém *Deníku Chiméry* Sten Ebbesen (1986, s. 115–143). Na s. 122 pak cituje pozoruhodnou pasáž textu anonymního autora 13. století, která do značné míry připomíná Burleyho pohled na dělení jsoucen: „cum dicitur ‚chimaera est opinabilis‘, haec est enuntiatio [...] Et sciendum quod istae differentiae ‚universale‘, ‚singulare‘ ut hic sumuntur non sunt differentiae entis sed rei, et non sumitur ibi res secundum quod dicitur res quae habet esse actuale, sed dicitur res omne illud quod potest apprehendi ab anima.“

21 Je však nutné dodat, že Burley zastával názor, že veškeré lidské poznání má svůj základ ve smyslovém vnímání, a tedy v extramentální realitě. Viz např. Burley 2002, s. 266, 1.1.

Obr. č. 2: Pravda jako shoda mentální propozice s uchopeným „stavem věcí“ majícím objektivní bytí v mysli

v tomto schématu ona mentální propozice složená z věcí, mající objektivní bytí v mysli? Obhajobě nutnosti existence propozic tohoto druhu Walter Burley věnuje rozsáhlý prostor. Proto se nezdá pravděpodobné, že by s reálnou propozicí ve své teorii pravdy nepočítal.

2. O PRAVDIVOSTI NEEXISTUJÍCÍCH PROPOZIC: REÁLNÁ PROPOZICE JAKO PRIMÁRNÍ NOSITEL PRAVDIVOSTNÍCH HODNOT

S odpovědí na otázku, jakou funkci zastávají reálné propozice v Burleyho pozdní teorii pravdy, nám může pomoci pasáž z jeho pozdního komentáře ke *Kategoriím*, ve které se *Doctor planus et perspicuus* pokouší o interpretaci následující části 12. kapitoly Aristotelova textu, kde řecký filosof

hovoří o způsobech, jak můžeme hovořit o „dřívějším“:

„Zdá se však, že mimo uvedené způsoby je ještě jiný druh toho, co je dřívější. Tam totiž, kde je možné z bytí jednoho uzavírat na bytí druhého a obráceně, je asi možné nazývat vhodně dřívějším to, co je nějak příčinou bytí druhého. Takové případy zřejmě jsou. Např. bytí člověka a pravdivý výrok o něm je možno vzhledem k posloupnosti bytí obrátit. Jestliže totiž člověk skutečně jest, pak je také pravdivý výrok, kterým říkáme, že člověk jest. A tu je možný obrácený postup: Jestliže je pravdivý výrok, kterým pravíme, že člověk jest, jest člověk. Ale pravdivý výrok jistě není důvodem, že věc jest. Naopak se zdá, že věc je nějak důvodem, že výrok je pravdivý; neboť výrok se nazývá pravdivým, nebo

nepravdivým potud, pokud věc jest, nebo není.“²²

Burley ve svém výkladu tohoto úseku tvrdí, že Aristotelés přidává pátý druh toho, jak je možné pohlížet na „dřívější“, konkrétně, je-li něco zaměnitelné (*aliqua convertuntur*) a jedno je příčinou druhého, pak to, co je příčinou druhého, je z přirozenosti dřívější než to, co příčinou není. Příklad, kterým tuto myšlenku dokresluje, si Burley propůjčuje přímo od Aristotela: propozice „člověk existuje“ a „člověk existuje“ je pravdivá propozice“ jsou konvertibilní, a to z důvodu, že platí konsekvence „člověk existuje; proto je následující propozice pravdivá: „člověk existuje“, stejně jako konsekvence opačná: „tato propozice je pravdivá: „člověk existuje“; proto člověk existuje“. To, že člověk existuje, je ale příčinou toho, že je daná propozice pravdivá, a nikoli naopak, protože propozice je pravdivá z toho důvodu, že věc, o které propozice hovoří, buď existuje, nebo neexistuje.²³

22 Cat. 14b 9–22 (česky s. 59). V latinském překladu: „Videtur autem praeter eos qui dicti sunt alter esse prioris modus; eorum enim quae convertuntur secundum essentiae consequentiam, quod alterius quomodolibet causa est digne prius natura dicitur. Quoniam autem sunt quaedam talia, manifestum est; nam esse hominem convertitur secundum subsistentiae consequentiam ad verum de eo sermonem; nam si est homo, verus sermo est quo dicimus quoniam est homo, et convertitur (nam, si verus est: sermo quo dicimus quoniam est homo, hominem esse necesse est); est autem verus sermo nullo modo causa subsistendi rem, res autem videtur quodammodo causa esse ut sermo verus sit; nam, quoniam est res vel non est, verus sermo vel falsus dicitur.“

23 Burley 1497, fol. g6 ra: „Haec est quinta particula huius capituli in qua Philosophus addit quintum modum dicens quod praeter

K tomu *Doctor planus et perspicuus* dodává, že při interpretaci této části musíme brát v potaz přinejmenším tři věci, z nichž relevantní jsou pro pochopení jeho pojetí pravdy a úlohy reálných propozic následující dvě:

1) Z Aristotelova tvrzení vyplývá, že každá propozice je konvertibilní s jinou propozicí, ve které je predikována pravdivost o tom, co latinští filosofové označovali jako *dictum*, a to proto, že toto *dictum* supponuje za propozici, jejímž je *dictum*. Jinak řečeno, dle Burleyho je možné považovat za konvertibilní propozice „Homo est animal“ a „Hominem esse animal est verum“.²⁴

2) Aristotelés tvrzením, že „výrok se nazývá pravdivým, nebo nepravdivým potud, pokud věc jest, nebo není,“ nechápe „věc“ jako věc, která je signifikována subjektem, ani věc, která je

modos qui dicti sunt test unus alius, scilicet quod aliqua convertuntur secundum naturam, et unum illorum est causa alterius, tunc illud quod est causa alterius est prius natura quam illud cuius est causa. Verbi gratia, haec oratio ‚homo est‘ et haec oratio ‚homo est‘ est vera‘ convertuntur. Nam hominem esse et hominem esse verum convertuntur. Nam sequitur ‚homo est, ergo haec est vera: ‚homo est‘, et converso, scilicet ‚haec est vera: ‚Homo est‘, ergo homo est‘. Sed hominem esse est causa quare haec est vera: ‚Homo est‘, et non econverso [...] Nam in eo quod res est vel non est, est oratio vera vel falsa [...]“

24 Jde o vazbu infinitivu s akuzativem či (podle terminologie logiků 14. století) tzv. *dictum*. Daná vazba byla chápána jako něco, co můžeme získat z původní věty v oznamovacím tvaru. Proto se hovořilo o *dictu* propozice. Z propozice ve tvaru „S est P“ vytvoříme *dictum* „S-akuzativ esse P-nominativ“ (resp. „S–P“ → „S-akuzativ P-infinitiv“, je-li predikátem sloveso). Pro informace o širším kontextu užití pojmu *dictum* viz např. Kneepkens 1980, s. 114–116 či Nuchelmans 1973, s. 150–156.

signifikována predikátem. Naopak, jako „věc“ zde chápe něco, co je signifikováno celou propozicí, což lze chápat jako konečný signifikát všech propozic, tj. jako to, co je signifikováno, ale dále již nic nesignifikuje. Tvrzení řeckého filosofa lze tedy chápat tak, že na základě toho, že je tomu tak, jak propozice signifikuje, je propozice pravdivá a dle toho, že tomu tak není, je propozice nepravdivá.²⁵ Burley k tomu dodává:

„Z toho [co říká Aristotelés] je zřejmé, že prostřednictvím propozice mluvené a také pojmové je signifikována nějaká komplexní věc, která není ve vlastním smyslu nějakou věcí, která je přesně signifikována subjektem, ani věcí signifikovanou přesně predikátem, ale je jejich agregátem; a tato věc, která je konečným a adekvátním signifikátem propozice mluvené i pojmové, je jisté *ens*

copulatum a na základě toho může být tato propozice označena jako *propositio in re*, tak jak bylo řečeno v prologu této knihy.“²⁶

Z citované pasáže lze vyvodit přinejmenším tři důležité závěry:

1) Hovoří-li Burley o „komplexní věci“ jako o konečném signifikátu všech ostatních typů propozic, má zřejmě na mysli propoziční komplex, který označuje jako *propositio in re*. Nejde tedy o věc existující mimo mysl, ale o „spojené jsoucno“ (*ens copulatum*) mající objektivní bytí v mysli a vyznačující se propozičním charakterem. Ten mu dodává intelekt prostřednictvím svého aktu tvrzení, který se v propozici odráží v existenci spony.

2) Právě toto „spojené jsoucno“ (*ens copulatum*) má být tím, na čem se (nějakým způsobem) zakládá pravda ostatních propozic.

3) To, co v citované pasáži Walter Burley tvrdí, ztotožňuje s míněním samotného Aristotela.

Po této krátké interpretaci Aristotelova textu Burley přichází se dvěma námitkami vůči uvedené tezi o konvertibilitě propozice s jinou propozicí, ve které je tvrzena její pravdivost. Za prvé, z propozice, ve které se tvrdí pravdivost jiné propozice, nelze tuto

25 Burley 1497, fol. g6 ra-rb: „Circa istam partem sunt tria intelligenda. Primo, quod ex dictis Aristotelis hic accipitur unum commune dictum antiquorum, scilicet quod omnis propositio convertitur cum vero enunciatio de suo dicto. Hoc est, omnis propositio convertitur cum alia propositione in qua verum praedicatur de dicto illius propositionis, et hoc secundum quod illud dictum supponit pro suppositione cuius est dictum. Secundo est intelligendum quod cum dicitur ‚ex eo quod res est vel non est‘ etc., Philosophus per ‚rem‘ non intelligit rem significatam per subiectum, nec rem significatam per praedicatum, quia de non ente vere praedicatur aliquid tamquam de subiecto, quia de non ente verum mest dicere ipsum esse non ens, et ita propositio affirmativa potest esse vera quamvis res significata per praedicatum sit non ens, sed Philosophus per ‚rem‘ intelligit rem significatam per totam propositionem, et tunc intelligitur sic: ex eo quod res est, hoc est, ex eo quod ita est sicut propositio significat est propositio vera, et ex eo quod non est ita sicut propositio significat est propositio falsa.“

26 Burley 1497, fol. g6 rb: „Et ex hoc patet quod per propositionem in voce et etiam in conceptu significatur aliqua res complexa que non est proprie aliqua res precise significata per subiectum, nec praecise res significata per praedicatum, sed aggregatum ex his; et illa res quae est ultimum et adaequatum significatum propositionis in voce et in conceptu est quaedam *ens copulatum*, et propter hoc potest dici *propositio in re*, sicut declaratum est in principio huius libri.“

jinou propozici odvodit. To je zřejmé z toho, že je neplatná tato konsekvence: „Člověk je osel“ je pravdivá propozice; proto člověk je osel“. Konsekvent je zde totiž nemožný, jelikož není možné, aby byl člověk ve skutečnosti osel. Antecedent je ale možný, neboť může nastat situace, kdy si např. mluvený termín „člověk“ ustanovíme k signifikování Boha a mluvený termín „osel“ k signifikování dobra. Propozice „člověk je osel“ by v takovém případě signifikovala totéž, co propozice „Bůh je dobrý“, a je tedy možné, aby byla pravdivá.

Za druhé, podobně lze postupovat i v opačném směru, neboť se zdá, že z každé propozice nelze vyvodit propozici, ve které je o dané propozici predikována pravdivost. To je zřejmé z toho, že je neplatná konsekvence „Bůh existuje; proto je pravdivá propozice ‚Bůh existuje‘“. Neboť Bůh může existovat i tehdy, pokud propozice „Bůh existuje“ neexistuje. Pokud ale tato propozice neexistuje, pak nemůže být pravdivá ani nepravdivá.²⁷

27 Burley 1497, fol. g6 rb-va: „Circa istam partem dubitatur an omnis propositio convertatur cum propositione in qua verum affirmatur de illa propositione. Et videtur quam non, quia non sequitur ‚haec est vera ›homo est asinus‹; ergo homo est asinus‘, quia antecedens est possibile, et consequens impossibile. Possibilitas antecedentis patet, quia haec vox homo potest imponi ad significandum idem quod hoc nomen deus significat. Et haec vox asinus potest significare quod modo significet haec vox bonus. Ergo haec potest esse vera ‚homo est asinus‘, sicut haec modo est vera ‚Deus est bonus‘. Impossibile est ergo quod haec sit vera ‚homo est asinus‘, et tamen haec est possibile, homo est asinus. Ergo haec consequentia non valet: ‚haec est vera ›homo est asinus‹, ergo homo est asinus‘. Et sic propositio in qua verum affirmatur de

V odpovědi na první námitku Burley připomíná svou často opakovanou distinkci: každá propozice, ať už psaná, mluvená, či pojmová, má dvě stránky – materiální a formální. V případě materiální stránky hovoříme o tom, z jakých stavebních prvků je propozice složena. Tak např. každá psaná propozice je tvořena pomocí napsaných termínů a spony, mluvená propozice zase pomocí mluvených termínů a spony. Naopak složka formální poukazuje na to, co je (konečným) signifikátem dané propozice, neboť je tvořena vztahem k tomu, co je propozicí signifikováno. Právě tento vztah k signifikovanému propůjčuje propozici její identitu, a nikoli tedy materiální prvky, jimiž je tvořena.

Pokud takovou distinkci přijmeme, nabízí se řešení daného problému samo: Jelikož má propozice svou identitu založenou na svém vztahu k signifikovanému, pak je propozice „člověk je osel“, ve které „člověk“ signifikuje člověka a „osel“ osla, pouze materiálně totožná s propozicí „člověk je osel“, ve které je termín „člověk“ ustanoven k signifikování Boha a termín „osel“ k signifikování dobra. Z formálního hlediska jsou ovšem tyto propozice odlišné, neboť dané termíny v obou případech signifikují něco jiného. Z toho důvodu pak

alia propositione non convertitur cum illa propositione, quia non infert illam. Item videtur quod non omnis propositio inferat propositionem in qua verum infertur vel affirmatur de illa propositione, quia non sequitur ‚Deus est, ergo haec est vera ›Deus est‹‘, quia possibile est quod haec propositio non sit in rerum natura. Isto posito adhuc deus est, et tamen haec est non vera ‚Deus est‘, quia illud quod non est, non est verum vel falsum.“

můžeme říci, že nejde o identické propozice, ale o dvě různé propozice. V případě konsekvence „Člověk je osel“ je pravdivá propozice, proto je člověk osel“ lze proto říci, že je antecedent stejně nemožný jako konsekvent, pokud termín „člověk“ signifikuje člověka a termín „osel“ signifikuje osla. Pokud tomu tak není, pak jde o jinou konsekvenci. Proto je daná konsekvence správná.²⁸

Řešení druhé námitky, které Burley ve svém textu poskytuje, je rovněž řešením závažné otázky: Jak může mít neexistující propozice pravdivostní hodnotu?²⁹

28 Burley 1497, fol. g7 ra: „Ad primum in contrarium dico, quod haec consequentia est bona: ‚haec est vera: »homo est asinus«, ergo homo est asinus‘, et antecedens est impossibile sicut consequens demonstrando istam homo est asinus in terminis sic significantibus sicut modo significant apud nos. Et quando dicitur quod isti termini possunt significare alia, scilicet deum et bonum, dico quod si istae voces imponantur ad significandum alia, illa erit alia propositio quam modo est, quia propositio habet identitatem suam vel diversitatem ab identitate vel diversitate significatorum per terminus propositionis [...] Et si dicatur quod voces sunt eadem, et oratio non est nisi vox, ergo oratio est eadem quantumcumque termini significant diversa, dicendum est quod vox est materiale in propositione prolata et respectus ad significatum per vocem est formale in propositione, et ideo si significata in propositione sint et fiant diversa respectus ad significata, erunt diversi propositiones, et sic non manebit propositio eadem quantum ad suum formalem, quamvis maneat eadem quantum ad suum materiale.“

29 Z Burleyho strany ovšem to, že neexistující propozice může být pravdivá, není pouhým předpokladem. Naopak tuto svou tezi obšířle obhajuje. Uvádí přitom několik argumentů proti tzv. moderním filosofům, kteří tento názor odmítají. Jde hlavně o následující tři argumenty:

„Neboť poté, co je propozice vyslovena, je sama předmětem paměti, protože jinak by si oponent nepamatoval ani nemohl zapamatovat to, co bylo vysloveno respondentem, což by bylo nevhodné, jelikož pak by nikdy nemohl správně odpovědět. Proto i když propozice neexistuje, může být předmětem paměti a v důsledku toho také samotného intelektu; a proto když propozice neexistuje, signifikuje něco intelektu, kterým je myšlena. Proto signifikuje pravdu, nebo nepravdu. Ale ‚Bůh existuje‘ nesignifikuje nepravdu; [...] A to je zřejmé, neboť správně odpovídající posuzuje, zda je to, co oponent vyslovil, pravdivé, či nepravdivé, a to po tomto vyslovení. A na základě toho, jak soudí, odpovídá. Proto propozice, která neexistuje jinak než objektivně v intelektu, je správným úsudkem posouzena z hlediska pravdivosti a nepravdivosti,

1) Má-li platit pravidlo aristotelské logiky, že je-li nějaká propozice pravdivá, pak je nepravdivá její kontradikce, musíme přijmout také možnost pravdivosti neexistující propozice.

2) Pokud bychom přijali tezi moderních filosofů, respondent by v probíhající disputaci nemohl odpovědět na propozici vyslovenou oponentem, neboť poté, co je daná propozice vyslovena, neexistuje, a není tudíž ani pravdivá, ani nepravdivá.

3) Pokud by byl předpoklad moderních filosofů správný, nemohli bychom vyslovit žádnou správnou konsekvenci. Pokud bychom aktuálně vyslovovali antecedent, konsekvent by již neexistoval, a neměl by tedy pravdivostní hodnotu. Při vyslovování konsekventu by zase došlo k tomu, že by již neexistoval antecedent. Viz Burley 1497, fol. g6 va–vb.

Stanovisko reprezentující přístup moderních filosofů lze nalézt např. v komentáři ke *Kategoriím* Viléma Ockhama, srov. Ockham 1978, s. 327.

a v důsledku toho je tedy pravdivá, či nepravdivá.³⁰

Z citované pasáže je zřejmé, že hovoří-li Burley o neexistenci propozic, nevyjadřuje se o propozicích obecně, ale pouze o těch, které jsou složeny z materiální a formální stránky, konkrétně o propozicích psaných, mluvených a pojmových. Kromě toho se tato neexistence dotýká pouze jejich stránky materiální, nikoliv formální. Vysloví-li např. v disputaci jeden z účastníků propozici „Bůh existuje“, tato propozice po svém vyslovení materiálně zaniká (tj. existuje pouze v okamžiku vyslovení), ale díky tomu, že je intelektem uchopena (prostřednictvím jistého kognitivního procesu), a může se tak stát jeho předmětem jakožto mluvená propozice (tj. do intelektu „vstoupí“ tato propozice jako znak), může intelektu dále něco signifikovat. Zmíněnou mluvenou propozici, která má v mysli objektivní bytí,³¹ Burley přirovnává k univerzáliím:

30 Burley 1497, fol. g7 ra-rb: „Nam postquam ipsa est prolata est obiecta memoriae, quia aliter opponens non haberet nec habere posset memoriam de prolatis a respondente, quod est inconueniens, quia tunc numquam bene posset respondere. Ergo quando propositio non est, potest esse obiecta memoriae, et per consequens ipsi intellectui et per consequens quando propositio non est, significat aliquid intellectui a quo intelligitur. Ergo significat verum aut falsum. Sed haec ‚deus est‘ non significat falsum; [...] Hoc etiam patet, nam bene respondens iudicat de prolatis ab opponente postquam sunt prolata, utrum sunt vera vel falsa, et secundum quod iudicat sic respondet. Ergo propositio quae non est nisi in intellectu obiective vero iudicio iudicatur esse vera vel falsa, et per consequens est vera vel falsa.“

31 Nejedná se ale stále o propozici složenou z věcí, mající v mysli objektivní bytí! Jedná

„Je třeba pochopit, že intelekt může myslet propozici, která signifikuje existenci Boha,³² aniž by myslel propozici ‚Bůh existuje‘ vyslovenou mnou či tuto propozici vyslovenou někým jiným, nýbrž myslí jedno společné, intelektem abstrahované od takových či podobných propozic. [...] Intelekt totiž může myslet lva či slona obecně, aniž by myslel tohoto lva či tohoto slona, a stejným způsobem může intelekt myslet jedno společné všem takovým propozicím, konkrétně ‚Bůh existuje‘ [...] Věřím, že v disputaci oponent a respondent měli každý svůj intelekt nasměřovaný k tomuto společnému všem vysloveným propozicím, o nichž se diskutuje, a tak jejich intelekt mířil na totéž [...]“³³

Jinými slovy, singulární propozice „Bůh existuje“, která je vyslovena oponentem, je propozice-token, a je proto

se o mluvenou propozici, která je intelektem myšlena. Objektivní je z toho důvodu, že je předmětem daného kognitivního aktu.

32 Burley zde sice hovoří o „existenci Boha“ (*deum esse*), ale – jak bylo řečeno výše – konečným signifikátem propozice může být pouze něco, co má samo propoziční charakter.

33 Burley 1497, fol. g7 rb: „Intelligendum quod possibile est intellectum intelligere propositionem quae significat deum esse non intelligendo istam ‚deus est‘, quae fuit prolata a me, nec intelligendo illam quae fuit prolata ab alio, sed intelligendo unum commune abstractum per intellectum a qualibus propositione tali vel consimili. [...] Potest nam intellectus intelligere leonem vel elephantem in universali, non intelligendo istum leonem nec istum elephantem. Et eodem modo potest intellectus intelligere unum commune cuilibet tali propositioni, scilicet huius ‚deus est‘ [...] Credo quod in disputatione opponens et respondens fuerunt intellectus suos ad talia communia omnibus propositionibus prolatis de quibus disputant, et fuerunt intellectus suos ad idem [...]“

materiálně odlišná od propozice-tokenu „Bůh existuje“, kterou vysloví či může vyslovit respondent.³⁴ Nicméně formální stránka takovýchto singulárních propozic, která je vztahem této propozice k signifikovanému, propůjčuje těmto singulárním propozicím identitu a jednotu.³⁵ Formální stránka

singulární propozice však může být zaručena pouze tehdy, existuje-li nějaký intelekt, který ji může uchopit a myslet.³⁶ Burley se však zřejmě domnívá, že intelektem je myšlena propozice, která je odlišná od těchto singulárních propozic, neboť je od nich abstrahována. Díky tomu získává v jistém smyslu univerzální charakter, a lze ji tudíž označit jako propozici-type.³⁷ Vyřčená propozice-type je pak podle Burleyho nositelem pravdivostních hodnot, ale nikoliv nositelem primárním, protože

znamená něco jiného než pro jednotlivinu. Jednotlivina nemůže nikdy existovat zároveň v mnohém, zatímco o obecné entitě je možné říci, že může existovat zároveň aktuálně na více místech a v mnohém, aniž by přišla o vlastní numerickou identitu a jednotu. Viz Burley 1999, s. 16–23, 32: „[...] dicendum est ad primam rationem, cum dicitur quod idem numero esset in celo et in inferno, quod idem numero accipitur dupliciter, scilicet communiter et stricte. Idem numero communiter acceptum est illud, quod cum alio ponitur in numerum seu constituit numero ita, quod de lilo et de alio veru mest dicere quod ista sunt duo. Et isto modo concedo quod natura specifica hominis est una numero, quia illa et natura specifica asini sunt due nature. Sed unum numero stricte acceptum est solum illud, quod distinguitur contra unum specie et unum genere [...]“

34 Linda Wetzelová (2006) ve svém článku zabývajícím se moderní (metafyzickou) distinkcí mezi tokenem a typem tvrdí, že „token“ lze předběžně charakterizovat jako konkrétní výskyt či užití něčeho v rámci jednoho typu. Na otázku, co je to type, však ve filosofii zřejmě neexistuje jednotná odpověď. Jak autorka ukazuje, někteří filosofové se dokonce přiklání k názoru, že type může být chápán jako jistý druh univerzálie. Užití distinkce lze ukázat na příkladu, který Wetzelová uvádí. Na otázku, kolik slov se nachází v anglické větě „A rose is a rose is a rose“, můžeme odpovědět dvěma způsoby v závislosti na tom, ptáme-li se na type, či token. V prvním případě řekneme, že se v dané větě nachází slova tři, v případě druhém odpovíme, že se v ní nachází slov osm. G. Nuchelmans, který tuto distinkci ve své monografii věnované starověkému a středověkému chápání propozic hojně užívá, vystopoval její jisté užití již v Aristotelově díle. Viz Nuchelmans 1973, s. 43.

35 Burley by pravděpodobně řekl, že jde o identitu a jednotu specifickou či genericou. Ve svém pozdním pojednání *O universáliích* Burley tvrdí, že je nutno rozlišit dva typy numerické identity a jednoty (termíny „identita“ a „jednota“ často užívá jako zaměnitelné), přičemž říká, že entitám singulárním náleží jiný typ než entitám univerzálním. První typ nazývá „numerickou identitou v striktním smyslu“, druhý pak „numerickou identitou specifickou nebo genericou“. Těmto dvěma typům je poté nadřazena „numerická identita v širším smyslu“. V tomto širším smyslu jsou numericky identické a numericky jedny jak jednotliviny, tak i univerzálie či obecné přirozenosti. Nicméně numerická identita v striktním smyslu náleží pouze entitám singulárním, zatímco numerická identita specifická či genericá náleží jen univerzáliím. Pro univerzálii tak numerická jednotu

36 Signifikace je totiž primárně epistemologicko-psychologická relace. Tj. bez intelektu nemůže být znak znakem něčeho.

37 Burley sice tvrdí, že tato propozice jakožto univerzálie existuje pouze v mysli (tj. *post rem*), ale vzhledem k jeho tezi, že singulární propozice má také formální stránku, která jí zaručuje identitu, lze soudit, že by tvrdil, že se nachází v jistém smyslu také v samotných propozicích (*in re*). Vezmeme-li dále v potaz jeho opakovanou tezi, že mluvené (i psané) propozice slouží k vyjádření reálných propozic, lze se domnívat, že by souhlasil také s tvrzením, že existují rovněž před vyslovením (napsáním) těchto propozic (*ante rem*).

intelektu signifikuje něco, co může být také buď pravdivé, nebo naopak nepravdivé. S ohledem na to lze říci, že také tato propozice-type obsahuje formální složku, tj. vztah k signifikovanému. Možnost pravdivosti aktuálně neexistující singulární propozice-tokenu je tedy v důsledku toho založena až na signifikátu propozice-typu, o němž je však nutné říci, že existuje nutně a stále.

Co je však tímto signifikátem, který má sloužit jako primární nositel pravdivostních hodnot? Zdá se, že mluveným propozicím nemůže být tato úloha propůjčena právě kvůli tomu, že intelektu dále signifikují něco, co může být pravdivé či nepravdivé. Totéž však platí pro propozice pojmové, neboť i ty, jak Burley tvrdí, mají stránku materiální a formální. Nejvhodnějším kandidátem se tak jeví reálné propozice. Proto se nelze divit tomu, že *Doctor planus et perspicuus* v pozdních komentářích k *ars vetus* nikde nezmiňuje svou tezi hájenou v raném komentáři k *O vyjadřování*, podle které existují pouze pravdivé reálné propozice. Tím se samozřejmě vzdává jejich původní primární funkce, neboť pravdivé reálné propozice již nemohou sloužit jako nástroj verifikace ostatních propozic. Zároveň se ovšem také vzdává nepříjemného důsledku, který z tohoto chápání reálných propozic vyplývá. Jelikož Burley v raném komentáři připustil pouze existenci pravdivých reálných propozic, jejich tvorba nemohla být závislá na vůli intelektu. Díky přesunu reálných propozic na úroveň primárních nositelů pravdivostních hodnot si již Burley může dovolit ve svém pozdním komentáři ke *Kategoriím* tvrdit opak:

„A jestliže se někdo ptá, čím je intelekt veden k vytváření spony tohoto druhu, ať už spony spojující, či rozlučující, je třeba říci, že není veden ničím jiným než samotnými extrémy propozice a vůlí prikazující intelektu vzájemně tyto extrémy spojit, nebo je od sebe navzájem odloučit [...]“³⁸

Tato skutečnost nakonec jasně poukazuje na motivaci, která Burleyho vedla k tomu, že začal brát v potaz supoziční teorii v rámci své teorie pravdy. Je to právě tato vlastnost termínu – supozice –, která slouží k verifikaci propozic. V konečné podobě by pak Burleyho teorie pravdy mohla vypadat jako na obrázku č. 3.

Otázkou zůstává, zda je nutno počítat s uchopeným stavem věcí a uchopenými věcmi jako s tím, za co termíny propozice suponují, pouze v případě jsoucen, která v realitě aktuálně neexistují (např. Sókratés, Caesar, Burley či chiméra), nebo i v případě jsoucen aktuálně existujících. K první možnosti nabádá samotná definice supozice, která je popsána jako přijetí termínu (*acceptio termini*) za něco.³⁹ Termín, ať už je

38 Vzhledem ke kontextu tohoto konstatování přitom nelze pochybovat o tom, že se zde Burley vyjadřuje primárně o propozicích reálných. Burley 1497, fol. c4 va: „Et si quaeratur a quo ergo movetur intellectus ad fabricandum huiusmodi copulam vel divisionem vel negationem copulae, dicendum quod non movetur nisi ab ipsius extremis ipsis in propositione et a voluntate imperante intellectui ad copulandum extrema ad invicem vel ad dividendum extrema ab invicem [...]“

39 Jak si všimá E. Karger (1996, s. 205), Burley zřejmě rozšířil svou supoziční teorii do oblasti věcí. Věc ovšem může za něco supponovat pouze tehdy, je-li užita jako termín v reálné propozici.

Obr. č. 3: Pravda jako shoda reálné propozice mající objektivní bytí v mysli s uchopeným „stavem věcí“

tímto termínem mluvené slovo, pojem, či věc mající objektivní bytí v intelektu, může být přijat za cokoli, a tedy i za věc čistě extramentální. Na druhou stranu Burleyho pojetí věci jakožto uchopené umožňuje toto rozlišení přinejmenším v jistém smyslu obejít. Jednak z toho důvodu, že se v rovině uchopených věcí odráží bytí ve svém nejvyšším rozsahu (jde o inteligibilní bytí, které je „na nejvyšší transcendentní“), a zahrnuje tak pod sebou každé jsoucní, včetně jsoucůn aktuálně existujících. Dále proto, že proces vedoucí od věci k jejímu uchopení je zcela nezávislý na vůli. V případě reálné propozice „Sókratés existuje“ subjektivní termín-věc (uchopený Sókratés) skutečně supponuje za Sókrata mimo mysl, stejně jako termín na pozici predikátu supponuje za jeho reálnou existenci. V aktu verifikace má

však intelekt k těmto věcem přístup pouze v jejich uchopené podobě, stejně jako ke vztahu identity/ne-identity, se kterou koresponduje spona reálné propozice. Proto je zřejmé, že k verifikaci propozice „Chiméra existuje“ a k verifikaci propozice „Sókratés existuje“ můžeme přistoupit v podstatě stejným způsobem. Konkrétně zjištěním, zda intelekt uchopuje identitu věci, za kterou supponuje subjektivní termín-věc, s věcí, za kterou supponuje predikátový termín-věc. Takový předpoklad by pak zřejmě v současné době nebyl naplněn ani u jedné ze zmíněných propozic, na rozdíl od propozice „Člověk existuje“.

Je ovšem faktem, že ačkoli *Doctor planus et perspicuus* odmítl svůj původní názor, že tzv. reálné propozice nemohou být nepravdivé, ponechal si jiný, neméně problematický názor, podle něhož

každá reálná propozice musí existovat.⁴⁰ Pouze na základě tohoto faktu lze totiž ospravedlnit obhajovanou teorii, že každá propozice, ať už mluvená, psaná, nebo pojmová, je pravdivá i tehdy, když neexistuje. S vysvětlením tohoto aspektu Burleyho nauky nám však jeho pozdní texty nepomohou o nic více než jeho dílo rané. Jako nejpravděpodobnější se však stále jeví předpoklad, že základem a východiskem veškeré pravdy je pravda chápána teologicky.

— ZÁVĚR

Na teorii pravdy Waltera Burleyho v té podobě, v jaké je možné ji zrekonstruovat na základě jeho raných a pozdních komentářů k Aristotelovým logickým spisům, lze nahlížet jako na jistou verzi korespondenční teorie. Definice, s níž přichází, je strukturovaná. Na jedné straně je zde relační vlastnost náležející věcem, prostřednictvím které se tyto věci odkrývají intelektu. Je-li intelekt, k němuž je takto věc vztažena, intelektem božským, je pojem pravdy pojmem (nanejvýš) transcendentálním, neboť se týká všech jsoucen. Proto můžeme říci, že je každá věc ve shodě s božským intelektem. V případě intelektu lidského (resp. také jeho ostatních mohutností) lze pak chápat pravdu jako jistý druh správnosti, neboť jde o to, odkrývá-li se intelektu věc správně (tj. signifikuje-li intelektu o sobě pravdu), či nesprávně (pokud nesignifikuje pravdu). V prvním případě pak hovoříme o tom, že je daná věc ve shodě s lidským intelektem,

v druhém případě pak věc není ve shodě s lidským intelektem.

Na druhé straně je však pravda relační vlastností, která náleží intelektu. I zde ale existuje pravda dvojího druhu, v závislosti na tom, zda se týká poznání něčeho nekomplexního (*incomplexa*), či komplexního (*complexa*). V prvním případě se pravda nachází v intelektu tehdy, pokud intelekt uchopil jednoduchou *quidditu* věci a dosáhl jejího úplného poznání. Tehdy tvrdíme, že náš intelekt je ve shodě s věcí, případně že je s ní konformní. V případě druhém, jak Burley tvrdí ve shodě s Aristotelem, se pravda týká činnosti intelektu, při které jsou jisté entity, které intelekt uchopil, spojovány, či rozlučovány, čímž v intelektu vzniká jistá entita – propozice.

Na otázku, jaký typ propozice je primárním nositelem pravdivostních hodnot, stejně jako na otázku, co to vlastně znamená, že je propozice pravdivá, podal Burley odlišnou odpověď v různých obdobích svého života. Ve svém tzv. středním komentáři zřejmě zastával tezi, že pozici primárního nositele pravdivostních hodnot musí zastávat propozice mající subjektivní bytí v intelektu, tj. propozice složená z pojmů. Taková propozice je pak pravdivá tehdy a jen tehdy, pokud je ve shodě s reálnou propozicí složenou z věcí, mající v intelektu objektivní bytí. Takto chápána pravda je založena na tvrzení, že existovat mohou, resp. spíše musí, pouze pravdivé reálné propozice, tedy že každá reálná propozice musí být pravdivá a v důsledku toho musí také každá taková propozice existovat. Oproti tomu propozice, které mají

⁴⁰ Samozřejmě s tím rozdílem, že v Burleyho pozdním pojetí bude množství existujících reálných propozic nesrovnatelně větší.

subjektivní bytí v mysli, jsou nahodilými entitami, které jsou vytvářené činností mysli a vyznačují se tím, že jsou závislé na vůli, a mohou tak být pravdivé i nepravdivé, stejně jako mohou existovat či neexistovat.

Ve svých pozdních komentářích k Aristotelovým *Kategoriím* a *O vyjadřování* si Burley zřejmě uvědomil některé zásadní nedostatky a nejednoznačnosti, které s jeho ranou teorií souvisí. Ačkoli první tři ze zmíněných způsobů pravdy zůstaly v podstatě v nezměněné podobě, poslední z nich, pravda v logickém slova smyslu, doznala nemalých změn. Konkrétně v tom, že na ni Burley aplikoval svou supoziční teorii, pravděpodobně také v reakci na některé jiné myslitele (např. Ockhama), kteří se vydali podobnou cestou. Spolu s tím však došlo také ke změně funkce a částečně i statusu reálných propozic. Zatímco v raném pojetí Burley chápal pojmové propozice mající subjektivní bytí v mysli jako primární nositele pravdivostních hodnot a reálné propozice mající objektivní bytí v mysli plnily roli nástroje verifikace těchto propozic – neboť, jak bylo řečeno, tyto propozice nemohou být nepravdivé –, v pozdním období zaujaly místo primárních nositelů pravdivostních hodnot právě propozice reálné.

Pravda v logickém smyslu podle tzv. středního komentáře k *O vyjadřování* definovaná jako shoda propozice mající subjektivní bytí v mysli s propozicí mající objektivní bytí v mysli je tak

nahrazena definicí, podle níž je pravda shoda či korespondence reálné propozice mající objektivní bytí v mysli s uchopeným „stavem věci“, který má sice také objektivní bytí v mysli, nemá však propoziční charakter. Zatímco tento uchopený „stav věci“ nemůže být v logickém slova smyslu pravdivý ani nepravdivý, neboť nejde o propozici (tj. nejde o komplex subjektu, spony a predikátu), vytvoření reálné propozice závisí na vůli intelektu, neboť právě intelekt je tím, co o věcech něco tvrdí. Od tvrzení, že propozice tohoto druhu nemohou být nepravdivé, se tak Burley ve svém pozdním období odklání. Ponechává si však neméně problematickou tezi, že tyto propozice nemohou neexistovat. V opačném případě bychom nutně museli uznat konsekvenci, která se Burleymu z praktických i teoretických důvodů zdá být nevhodnou, jmenovitě že propozice, která neexistuje, nemůže mít pravdivostní hodnotu.

O každé (nutně existující) kladné reálné propozici pak můžeme říci, že je pravdivá tehdy a jen tehdy, supонуje-li termín-věc na pozici subjektu za totéž jako termín-věc na pozici predikátu, tj. existuje-li mezi těmito dvěma supozity termínů vztah identity. Naopak o záporné reálné propozici řekneme, že je pravdivá tehdy a jen tehdy, existuje-li mezi těmito dvěma supozity vztah ne-identity neboli diversity. V případech opačných jsou tyto propozice nepravdivé.

ZKRATKY

Aristotelés

Cat. Categoriae

Tomáš Akvinský

De ver. De veritate

BIBLIOGRAFIE

- Aertsen, J. A. (1984). *Medieval Reflections on Truth: Adaequatio rei et intellectus*. Amsterdam.
- Akvinský, T. (1970). *Quaestiones disputatae de veritate*. Vol. I. Editio Leonina, Roma.
- Aristotelés (1958). *Kategorie* (přel. A. Kříž). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Aristotelés (1974). *Aristotelis Categoriae et liber De interpretatione* (ed. L. Minio-Paluello). Oxford.
- Aristoteles Latinus (1961). *Categoriae vel Praedicamenta*. Translatio Boethii, Editio Composite, Translatio Guillelmi de Moerbeka, Lemmata e Simplicii commentario decerpta, Pseudo-Augustini Paraphrasis Themistiana (ed. L. Minio-Paluello). Bruges, Paris.
- Burley, W. (1497). *Expositio super Artem Vetterem Porphyrii et Aristotelis*. Benátky: Otinus de Luna (přetištěno ve Frankfurtu: 1967).
- Burley, W. (1955). *De puritate artis logicae: Tractatus longior. With a Revisited Edition of the Tractatus Brevior* (ed. P. Boehner). New York: The Franciscan Institute.
- Burley, W. (1972). „Commentarius in librum Perihermeneias Aristotelis (Commentarius medius)“. In: S. F. Brown (ed.), *Franciscan Studies* 33, s. 45–134.
- Burley, W. (1999). *Tractatus de universalibus* (ed. H.-U. Wöhler). Leipzig: Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig.
- Burley, W. (2002). „Expositio super librum Posteriorum“. In: M. von Perger, „Walter Burley Über das Vorwissen des Schlusswissens. Eine provisorische Edition von Prolog und Kap. 1 der Expositio super librorum posteriorum“. *Traditio* 57, s. 262–288.
- Cesalli, L. (2013). „Meaning and Truth“. In: A. D. Conti (ed.), *A Companion to Walter Burley: Late Medieval Logician and Metaphysician*. Leiden: Brill, s. 87–134.
- Cesalli, L. (2013). „The Ockham–Burley Dispute“. In: A. D. Conti (ed.), *A Companion to Walter Burley: Late Medieval Logician and Metaphysician*. Leiden: Brill, s. 49–84.
- Dewender, T. (2011). „William of Ockham and Walter Burley on Signification and Imaginary Objects“. In: K. Emery, Jr., R. L. Friedman, A. Speer (eds.), *Philosophy and Theology in the Long Middle Ages*. Leiden, Boston: Brill, s. 437–450.

- Ebbesen, S. (1986). „The Chimera’s Diary“. In: S. Knuuttila, J. Hintikka (eds.), *The Logic of Being: Historical Studies*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, s. 115–143.
- Karger, E. (1996). „Mental Sentences According to Burley and the Early Ockham“. *Vivarium* 34, s. 193–230.
- Kneepkens, C. H. (1980). „Legere est agere‘: The first quaestio of the first quaestiones-collection in the MS Oxford, CCC 250“. In: E. F. K. Koerner, H.-J. Niederehe, R. H. Robins (eds.), *Studies in Medieval Linguistic Thought*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, s. 109–130.
- Nuchelmans, G. (1973). *Theories of the Proposition: Ancient and Medieval Conceptions of the Bearers of Truth and Falsity*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Nuchelmans, G. (1980). *Late-Scholastic and Humanist Theories of the Proposition*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Ockham, V. (1978). „Expositio in Librum Praedicamentorum Aristotelis“. In: G. Gál (ed.), *Opera Philosophica II*. New York: St. Bonaventure University.
- Parsons, T. (2014). *Articulating Medieval Logic*. Oxford: Oxford University Press.
- Spade, P. V. (1975). „Some Epistemological Implications of the Burley–Ockham dispute“. *Franciscan Studies* 35, s. 212–222.
- Spade, P. V. (2007). *Thoughts, Words and Things: An Introduction to Late Mediaeval Logic and Semantic Theory*. Dostupné z WWW: <<http://pvspade.com/Logic/index.html>>, 402 s.
- Spruit, L. (1994). *Species intelligibilis: From Perception to Knowledge I: Classical Roots and Medieval Discussion*. Leiden: Brill.
- Varga, J. (2013). „Signifikace v díle Waltera Burleyho: Lze se obejít bez její definice?“. *Aither* 5, s. 70–97.
- Varga, J. (2015). „Walter Burley o supozici termínů“. *Reflexe* 48, s. 31–55.
- Varga, J. (2016). „Propoziční sémantika Waltera Burleyho“. *Filozofia* 71, s. 474–486.
- Varga, J. (2017). „Teorie pravdy v tzv. středním komentáři Waltera Burleyho k Aristotelovu Perihermeneias“. *Studia Theologica* 19, s. 105–123.
- Vittorini, M. (2013). „Life and Works“. In: A. D. Conti (ed.), *A Companion to Walter Burley: Late Medieval Logician and Metaphysician*. Leiden: Brill, s. 1748.
- Wetzel, L. (2006). „Types and Tokens“. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Dostupné z WWW: <<https://plato.stanford.edu/entries/types-tokens/>>.
- Wippel, J. F. (1989). „Truth in Thomas Aquinas“. *The Review of Metaphysics* 43, s. 295–326.
- Wippel, J. F. (1990). „Truth in Thomas Aquinas, Part II“. *Review of Metaphysics* 43, s. 543–567.